

Svenskt Friluftslivs inställning till Allemansrätten

”Allemansrätten kan beskrivas som en rätt för var och en att i viss utsträckning vistas på mark- och vattenområden som tillhör andra och att där plocka svamp, bär och vissa andra naturprodukter. Nyttjandet får inte innebära att fastighetsägare eller andra med särskild rätt till fastighet tillfogas nämnvärd skada eller olägenhet. Begränsningen brukar ibland sammanfattas med uttrycket ”inte störa, inte förstöra.” (Prop. 1997/98:45. Miljöbalk)

Inledning

För Svenskt Friluftsliv är Allemansrätten en av tre grundpelare kring vilken verksamheten byggs. Den är en förutsättning för merparten av de aktiviteter som medlemsorganisationerna har och ses som en nationalsymbol för Sverige. Allemansrätten säkrar tillgången till friluftorganisationernas idrottsplats – naturen. Allemansrätten kan utnyttjas såväl enskilt som av många personer samtidigt. Det finns inte något förbud för organiserad verksamhet på annans mark, men Allemansrätten åtföljs alltid av devisen inte störa – inte förstöra.

Ståndpunkterna i denna skrift har förankrats bland Svenskt Friluftslivs medlemsorganisationer under 2014 och utgör därför Svenskt Friluftslivs officiella ståndpunkt i Allemansrättsliga frågor. Ställningstagandena i skriften kommer ligga till grund för Svenskt Friluftslivs ståndpunkter i Allemansrättsliga frågor.

Allemansrätten

Begreppet Allemansrätt är att hänföra till 1937 års fritidsutredning, då begreppet först användes. En hävdvunnen rätt att fritt röra sig i natur- och kulturlandskapet fanns dock redan innan friluftorganisationerna bildades under andra hälften av 1800-talet. Det kan också hävdas att sedvanan kan härledas tillbaka till landskapslagarna på 1200-talet då människor fick färdas och uppehålla sig på annans mark.

Allemansrätten finns inskriven i Regeringsformen 2 kap. 18§ ”alla skall ha tillgång till naturen enligt allemansrätten” och har således mycket starkt juridiskt stöd och gäller såväl på land som på vatten.

Dessutom finns Allemansrätten omnämnd i Miljöbalken, där det i 7 kap. 1§ står att: ”Var och en som nyttjar allemansrätten eller annars vistas i naturen skall visa hänsyn och varsamhet i sitt umgänge med den”.

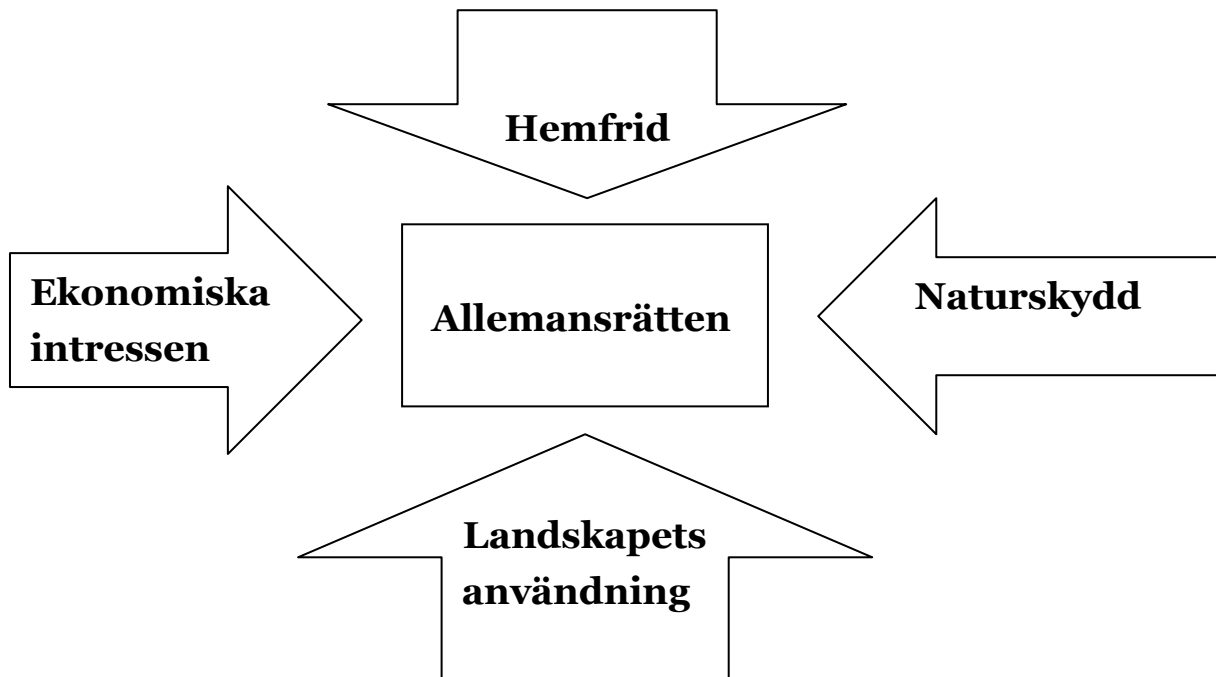
Men, det finns inget lagutrymme som definierar exakt vad Allemansrätten innehåller. Allemansrätten är en sedvana som måste underhållas. Varje ny generation behöver utbildas i Allemansrättens rättigheter och skyldigheter.

MEDLEMSORGANISATIONER Svenskt Friluftsliv har 24 medlemsorganisationer:

Cykelfrämjandet, Friluftsrämjandet, Korpen Svenska Motionsidrottsförbundet, Riksförbundet Hälsofrämjandet, Riksförbundet Sveriges 4 H, Sportfiskarna, Svenska Brukshundklubben, Svenska Båtunionen, Svenska Cykelsällskapet, Svenska Fjällklubben, Svenska Folksportförbundet, Svenska Frisksportförbundet, Svenska Gång- och Vandrarförbundet, Svenska Islandshästförbundet, Svenska Jägareförbundet, Svenska Kanotförbundet, Svenska Kennelklubben, Svenska Klätterförbundet, Svenska Kryssarklubben, Svenska Livräddningssällskapet, Svenska Orienteringsförbundet, Scouterna, Svenska Skridskoförbundet och Svenska Turistföreningen.

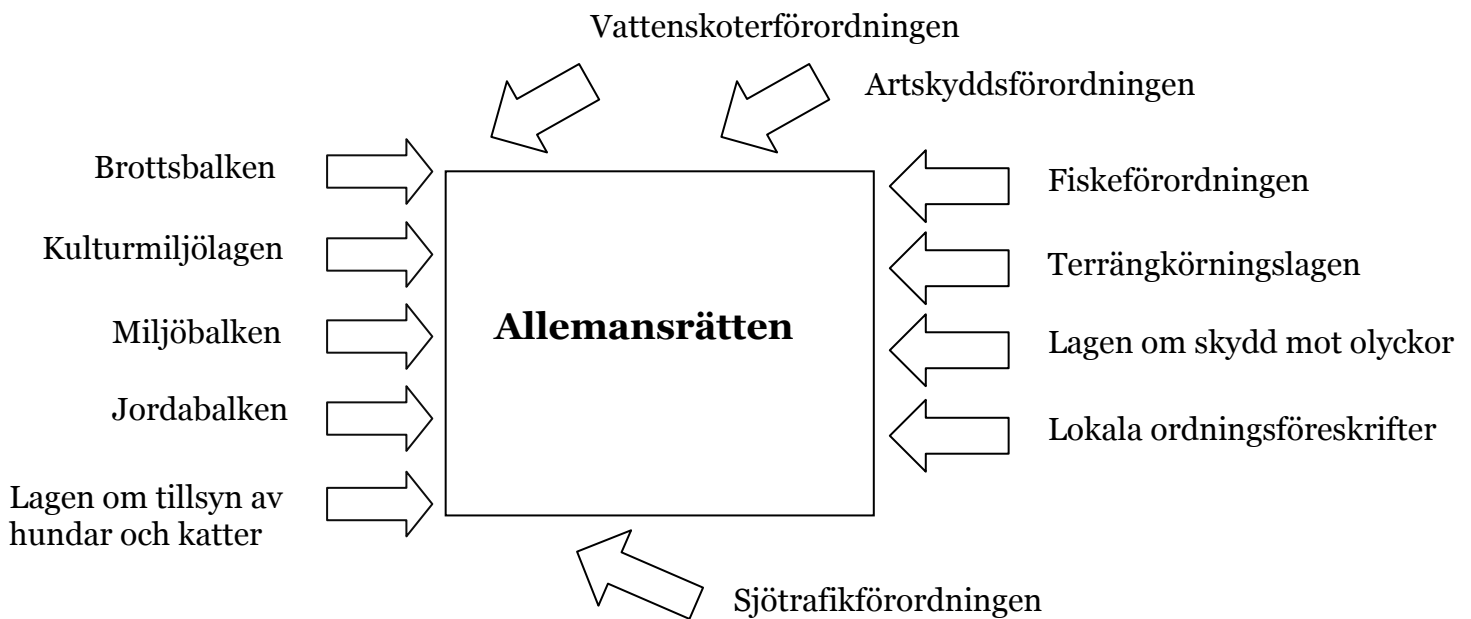
Bild 1 Allemansrättens begränsning

Allemansrätten kan sägas utgöra det friutrymme som blir kvar mellan dels de traditionella och lagstadgade skydden för markägarens ekonomiska intressen, skydd av naturvärden och hemfrid, dels de begränsningar som landskapets användning utgör.

Källa: Sandell & Sörlin, Friluftshistoria 1999

Bild 2 Lagar och förordningar som påverka Allemansrätten

Källa: Sandell 2014

Är Allemansrätten unik?

I Sverige finns Allemansrätten, i Finland lika så. Detta kan härledas till 600 år av gemensam historia de bägge länderna har. I Norge har Allemansrätten ett ännu större fäste, då man i Norge även har en Friluftslag (Friluftslöven) sedan 60 år. I Danmark finns inte Allemansrätt men däremot olika former av tillgång till naturen och en mycket stark strandskyddslagstiftning. I Skottland har man sedan drygt tio år tillbaka en Allemansrätt. I övriga världen finns olika former av tillträde till naturen. För en utförlig genomgång av dessa hänvisas till Ingemar Ahlströms bok "Allt om Allemansrätten" (Ahlström, 2008).

Konfliktytor

Enligt Svenskt Friluftsliv är den största konfliktytan kring Allemansrätten den "smygprivatisering" som sker. Det kan ta sig i uttryck i att gräsmattan går längre än tomten, att stolar ställs utanför tomten, att klädstreck hängs ut, olovlig skyltning mm. Allt detta för att avskräcka/avhålla tillträdet till ett visst område. Detta uppfattas av Svenskt Friluftsliv som ett allvarligt problem eftersom det avhåller människor från att kunna ta sig ut i naturen för att få friluftsupplevelser. Det är de "små stegens tyranni", där vart och ett inte är så allvarligt, men tillsammans blir de allvarligt för friluftsutövaren. För att stävja och motarbeta detta önskar Svenskt Friluftsliv att det inrättas en funktion som "Allemansrättssakkunnig", med uppgift att påtala denna typ av överträdelser.

En annan konfliktyta som gärna tas upp i media är den kommersiella bärplockningen. Detta av två skäl, dels det rena äganderättsperspektivet, dels de problem som uppstått med större tätläger i samband med att utländska gästarbetare bosätter sig på annans mark. Det förstnämnda – att plocka bär och svamp -, ingår i Allemansrätten oavsett om det sker kommersiellt eller för enskilt bruk, oavsett om det sker i grupp eller enskilt. Detta stöds av Svenskt Friluftsliv. Den andra konfliktytan rör större tätläger och omfattas inte av Allemansrätten. Svenskt Friluftsliv anser att en lösning snarast bör komma till vad gäller tätlägren, då det annars har negativa effekter för acceptansen av Allemansrätten. Svenskt Friluftsliv har uppvakttat justitiedepartementet i detta ärende 2014-05-07.

En annan konfliktyta gäller de ridanläggningar som utnyttjar omkringliggande marker i mer än ringa omfattning. Svenskt Friluftsliv anser att det är ett överutnyttjande av Allemansrätten och detta gäller oavsett om ridanläggningen drivs ideellt eller kommersiellt. Var och en som rider ut från ridanläggningen, ut på annans mark, omfattas av Allemansrätten. Men samtidigt så skapar det gemensamma användandet av annans mark en skada som KAN överskrida vad markägaren bör tåla. Därför menar Svenskt Friluftsliv att den som skapar förutsättningar för en aktivitet, med stöd av Allemansrätten, bör ta ett större ansvar än vad en enskild person behöver göra. Detta stämmer överens med Naturvårdsverkets syn på Allemansrätten.

Miljöbalkens bestämmelser om allmänna hänsynsregler (2 kap.) innebär bl.a. att den som organiserar andra människors friluftsliv, oavsett om det sker kommersiellt eller ideellt, har att följa miljöbalkens krav på de skyddsåtgärder och försiktighetsmått som verksamhetsutövare skall vidta. Av aktsamhetsregeln följer bl.a. att arrangören skall se till att deltagarna undviker särskilt känsliga områden.

Kommersiellt - ideellt

I miljöbalkspropositionen sägs: *Ibland har det anförts att det är stötande att personer skall kunna tjäna pengar på att organisera aktiviteter på annans mark utan att fastighetsägaren får del av vinsten eller ens har tillåtit verksamheten. I gällande rätt finns emellertid inte stöd för uppfattningen att arrangören behöver fastighetsägarens tillstånd för en verksamhet som inte medför skada eller annan olägenhet.*

Således är det ingen skillnad på om en kommersiell aktör nyttjar Allemansrätten eller om en ideell aktör, som Svenskt Friluftslivs medlemmar, gör det. Däremot är det oftast lättare för en ideell aktör att få markägarens tillstånd att nyttja marken, när användningen sträcker sig utöver Allemansrätten, än vad det är för en kommersiell aktör.

Enligt Naturvårdsverket allmänna råd gäller följande för större tävlingar, organiserat friluftsliv och lägerverksamhet: Tävlingar, organiserat friluftsliv och lägerverksamhet som berör naturmark och där arrangemangen antingen är mycket stora, störande eller berör känslig natur bör anmälas för samråd enligt 12:6 MB. Exempel kan vara stora orienteringstävlingar, motorbåtstävlingar och stora lägerarrangemang.

Svenskt Friluftsliv konstaterar att flertalet av de aktiviteter som medlemsorganisationerna arrangerar ryms inom Allemansrätten. Vi rekommenderar ändå våra medlemmar att ha samråd med markägarna vid större arrangemang. Då länsstyrelsen föreskrivit anmälningsplikt enligt 12 kap. 6§ MB tillkommer också skyldigheten att till länsstyrelsen anmäla större arrangemang för samråd enligt ovan allmänna råd.

Anläggningsbegreppet

Anläggningsbegreppet är en annan fråga som rör Allemansrätten. Mer specifikt rör det sig om i vilken mån det kan vara möjligt att ta avgift för skidspår. Det mest aktuella fallet gäller Mora kommun och Vasaloppsspåret. Kommunfullmäktiges beslut om att ta avgifter överklagades och frågan är avgjord i Högsta förvaltningsdomstolen (HFD).

Beslutet överklagades genom kommunalbesvär och frågan i HFD begränsades därför till en laglighetsprövning enligt 10 kap. 1 och 8 §§ kommunallagen (1991:900). Talerätt tillkom alltså endast kommuninnevånare. Kommunen fick genom domen inte någon möjlighet (exekutionstitel) att kräva betalning i det enskilda fallet.

Eftersom det handlade om kommunalbesvär kan tingsrätten komma fram till en annan bedömning om en enskild person åker i spåret och inte betalar. Svenskt Friluftslivs inställning är att det kan vara motiverat att kunna kräva en avgift om skidspåret är väl avgränsat och dess underhåll är förknippat med en stor ekonomisk och/eller arbetsinsats. För att komma ifråga måste Allemansrätten utsläckas i ett sådant område. Svenskt Friluftsliv anser att området därför måste detaljplaneras. Då passerar beslutet en demokratisk instans vilket Svenskt Friluftsliv ser som ett krav för att Allemansrätten skall kunna utsläckas i ett visst område. På detta vis skulle det kunna bli legitimt att ta ut avgifter för kortare skidspår (eller andra anläggningar) som har en begränsad geografisk utsträckning, men inte möjligt att kräva betalning för anläggningar som är mycket stora. Detta innebär att det krävs ett kommunalt beslut och enskilda inte kan hävda "nyttjande ersättning" utan att ärendet beretts inom den kommunala verksamheten. Idag har kommunerna planmonopol och genom att detaljplanera ett område kan Allemansrätten redan nu utsläckas. Ett annat sätt att utsläcka Allemansrätten är att tillämpa lokala ordningsföreskrifter eller genom att inrätta reservat (t.ex. naturreservat) eller nationalparker, det senare kan endast komma ifråga efter regeringsbeslut. För en enskild markägare kan Allemansrätten bara utsläckas om han/hon nyttjar ett beviljat tillstånd (t.ex. byggnadslov).

Tillträde

Vid åtminstone två tillfällen under den senaste 10-års perioden har statliga myndigheter hävdats ersättning för mark som är allemansrättsligt tillgänglig. Den första rör Statens Fastighetsverk som tog en serviceavgift för alla båtar som förtöjde vid Väderöarna (2004) med hänvisning till att man gjort så stora investeringar.

Den andra rör Fortifikationsverket som krävde nyttjanderättsavtal av orienteringsklubben Enen då föreningen genomförde tävlingar som bl.a. gick över Fortifikationsverkets marker.

I båda fallen agerade Svenskt Friluftsliv och stoppade fortsatta krav på ersättningar och tillsammans med Orienteringsförbundet har Svenskt Friluftsliv en pågående dialog med Fortifikationsverket i frågan.

Svenskt Friluftsliv anser att medlemsorganisationerna inte skall betala ersättning för mark som är allemansrättsligt tillgänglig då aktiviteten genomförs inom Allemansrättens ramar.

Den mark som ägs av staten ägs av alla svenska medborgare gemensamt. Det är inte rimligt att svenska myndigheter kräver ersättning av ideella organisationer för nyttjande av mark. Svenskt Friluftsliv anser därför att samtliga myndigheter, som äger och/eller förvaltar statlig mark, i sina instruktioner skall ha inskrivet att marken skall upplåtas till Svenskt Friluftslivs medlemmar utan ersättning. Detta kan speciellt komma att gälla vid orienteringstävlingar, scoutarrangemang m.fl. större arrangemang.

Medlemsorganisationernas hållning till Allemansrätten

Medlemsorganisationerna i Svenskt Friluftsliv skall således vara emot betalningar för att nyttja Allemansrätten. Det bör dock påpekas att Svenskt Friluftsliv inte är emot att man betalar för att nyttja speciella faciliteter som t.ex. preparerade skidspår (enl. ovan), toaletter, omklädningsrum, parkeringsplatser etc. Alla ersättningar som inskränker att färdas fritt är Svenskt Friluftsliv i princip emot. På statlig mark (t.ex. vid kryssmarkerade leder) är det inte tillåtet att ta betalt för aktiviteter inom allemansrättens ram. Svenskt Friluftsliv menar att det heller inte skall vara tillåtet för staten att kräva ersättningar för aktiviteter som sträcker sig utöver Allemansrätten (t.ex. startområden för orienteringstävlingar). Det är allas intresse att den statliga marken nyttjas av allmänheten, då skall inte betalning krävas av ideella föreningar som arrangerar aktiviteter.

Allemansrätten är som nämnts en sedvanerätt som har stöd i lagstiftningen. För att hålla sedvanan i hävd är det viktigt att den hanteras och lärs ut, även fortsättningsvis, av bl.a. Svenskt Friluftslivs medlemsorganisationer. Vi friluftsföreningar har ett särskilt ansvar att vårda och värna Allemansrätten och hålla den levande då den utgör den gemensamma grunden och förutsättningen för ett rikt friluftsliv.

Strandskyddet

Naturvårdsverket och Boverket fick ett regeringsuppdrag att göra en utredning av strandskyddet under 2013. Målet var att underlätta bebyggelse vid mindre vattendrag. En lagrådsremiss behandlas (våren 2014) och en proposition (prop. 2013/14:214) framlades för riksdagen den 3 april. Propositionen följer i princip det remissvar som Svenskt Friluftsliv lämnat in, där vi stödjer att länsstyrelserna kan ge lättnader i strandskyddet i områden som har liten betydelse för strandskyddets syften. Differentieringen av strandskyddet öppnar dock upp för nya konfliktytor mellan olika intressenter. Samtidigt ger det möjlighet till samexistens och samklang med det rörliga friluftslivets behov om en dialog hålls levande. Detta borde vara i allas intresse, speciellt sedan friluftsföreningar har möjlighet att överklaga strandskyddsdispenser sedan 2009 enligt miljöbalken (16 kap. 14 §, om vissa ideella föreningars rätt att överklaga gäller i fråga om strandskydd också för en ideell förening som enligt sina stadgar har till ändamål att tillvarata friluftslivets intressen. Lag (2009:532)).

Under 2014 fick Naturvårdsverket ett nytt uppdrag, att ge förslag till lagtext som upphäver strandskyddet vid små sjöar och mindre vattendrag. Regeringsuppdraget skall redovisas under 2015.

Vilka domar finns?

Det är idag sparsamt med prejudicerande domar när det gäller tillträdet till naturen/Allemansrätten. Nedan har vi samlat några exempel;

HD 1986 Plockning av vitlav

HD 1994 - Uppsala flygklubb

HD 1996 – Forsränning

Kammarrätten i Sthlm 2002 – Stängselgenombrott

Regeringen 2010 – Kite i fjällen, STF

Tingsrätten i Hässleholm 2012 - mossplockning

Utbildning

Allemansrätten är en grundförutsättning för friluftslivet. Allemansrätten sätter också prägel på det friluftsliv som bedrivs.

Svenskt Friluftsliv bedömning är att lågt nyttjande av Allemansrätten är ett hot mot Allemansrättens fortsatta existens. Ett lågt nyttjande kan leda till argument som att Allemansrätten inte behövs. Allemansrätten är en sedvana som måste brukas för att kunna fortleva. En sedvana som inte hålls levande förfaller, glöms bort och kan sedan bli svår att återuppliva. Sedvanan blir en sägen. Medvetenhet och kunskap om allemansrätten är en förutsättning för att den skall kunna bevaras som en sedvana.

Ett felaktigt nyttjande är också ett hot mot Allemansrätten, då det kan medföra krav på inskränkningar. God kunskap om allemansrättens innebörd är därför viktig för alla som nyttjar naturen för friluftsliv.

Alla barn får idag inte kunskap om Allemansrätten naturligt förmedlad från sina föräldrar och många stadsbor saknar idag också naturlig anknytning till landsbygd som tidigare generation fick genom sina mor- eller farföräldrar.

Utbildning om Allemansrätt bör inriktas på dess egenskap som sedvana. Kraven på utövarens omdöme, hänsyn och personliga ansvarstagande måste tydliggöras. Grundläggande för att allemansrätten skall tillämpas på rätt sätt av utländska turister, bärplockare och andra, som är ovana vid den sedvana som gäller i Sverige, är att alla invånare i sitt umgänge med naturen uppträder med hänsyn och varsamhet.

Sådana vanor måste grundläggas tidigt i förskola och skola. I skollagen sägs bl.a. att skolväsendet skall främja respekt för vår gemensamma miljö. Svenskt Friluftslivs medlemsorganisationer fyller här en viktig samhällsfunktion, genom att med sin verksamhet främja och stärka att människor har ett hänsynsfullt nyttjande av naturpräglade områden.

Allemansrätten i framtiden

Svenskt Friluftsliv anser att allemansrätten skall bibehållas som en sedvanerätt.

Att skapa en allemansrättslag skulle medföra tillkomsten av en omfattande regelbok och resultera i begränsningar för den majoritet av befolkningen som inte äger mark. Allemansrätten skall sålunda bibehållas i oförändrad omfattning och hanteras utifrån principen Inte störa – Inte förstöra.

Referenser

Ahlström, I (2008). Allt om Allemansrätten – ett svenskt kulturarv, Hilmas förlag, Stockholm.

Sandell, K & Sörlin, S (1999). Friluftshistoria – Från ”hårdande friluftslif” till ekoturism och miljöpedagogik, Carlssons förlag, Stockholm.